

Ecologische hoofdstructuur: ruggegraat van de versnipperde natuur?

Sinds de publikatie van de Verkenkende studie natuurontwikkeling en het Natuurbeleidsplan (NBP) is Nederland een term rijker: Ecologische hoofdstructuur. Het is een term die aanspreekt door suggestieve kracht, ondersteund door een in een kleurenkaart vastgelegd ruimtelijk beleid. De term suggereert iets nieuws, een oplossing voor de problemen van de Nederlandse natuur. Hij suggereert ook ruimtelijke samenhang op ecologisch gebied, en wordt naar voren geschoven als de verbeelding van een visie, een strategisch plan. De definitie uit het NBP luidt: 'Een samenhangend netwerk van in (inter)nationaal opzicht belangrijke, duurzaam te behouden ecosystemen'. 'Samenhangend netwerk' (een duidelijk geval van pleonasme, trouwens): doet ons dat niet denken aan die andere term Ecologische infrastructuur, die direct gekoppeld is aan versnippering, isolatie en verbinding? Ik wil hier nagaan of de Ecologische hoofdstructuur een landschapsecologische basis heeft, of het een consistent concept is en of het een remedie biedt tegen het probleem van versnippering van het leefgebied van plant- en diersoorten.

Want versnippering is een probleem: daar is het NBP duidelijk in. Versnippering staat een 'duurzame instandhouding, herstel en ontwikkeling van natuurlijke en landschappelijke waarden' (de hoofddoelstelling van het NBP) in de weg. In de Ecologische hoofdstructuur worden grote, gelijksoortige gebieden met elkaar verbonden door verbindingzones, terwijl te kleine natuurgebieden door natuurontwikkeling worden vergroot. Het NBP claimt (p.44) dat 'De toekomst van de voor Nederland prioritaire systemen in een Ecologische hoofdstructuur beter verzekerd is, enerzijds omdat door een minimaal formaat en de juiste localisering de invloeden van buitenaf kunnen worden geminimaliseerd, anderzijds doordat populaties planten en dieren groter zijn nadat de deelpopulaties met elkaar zullen zijn verbonden en derhalve de uitsterfkansen worden geminimaliseerd!' Die 'prioritaire systemen' worden gekozen op grond van (inter)nationale zeld-

zaamheid. Daarnaast is er een soortenbeleid, dat het gebiedsgerichte beleid moet aanvullen.

Als de Ecologische hoofdstructuur een antwoord zou moeten zijn op het versnipperingsprobleem, hoe is hij dan tot stand gekomen? Je zou verwachten na een analyse van de knelpunten in de versnippering, die zou resulteren in een lijst met voor versnippering kwetsbare soorten en soortengroepen. Op dit punt laat het NBP ons lelijk in de steek, evenals de nota natuurontwikkeling. Het kiest niet voor het bevorderen van de ruimtelijke samenhang in juist de voor versnippering kwetsbare systemen. De Ecologische hoofdstructuur lijkt vooral een op pragmatische gronden tot stand gekomen stelsel van de wat grotere natuurgebieden die er toch al waren.

Worden de verbindingen in het NBP dan niet versterkt en worden de

bestemde oppervlakte gewoon voor intensieve landbouw gebruikt blijft worden.

Tot de meest versnipperde ecosystemetypen behoren de schrale graslanden, de riviergraslanden en de kalkgraslanden. Ze worden genoemd als voor ons land kenmerkende ecosystemen waaraan prioriteit wordt gegeven. Maar het NBP geeft niet aan, dat in eerste instantie aan deze systemen moet worden gedacht waar het om uitbreiden van oppervlakten en verbinden van fragmenten gaat. De kalkgraslanden worden gewoon opgenomen in de Ecologische hoofdstructuur van het Zuidlimburgse heuvel-land. Er wordt niets gedaan aan versnippering, wel aan erosie en verdroging.

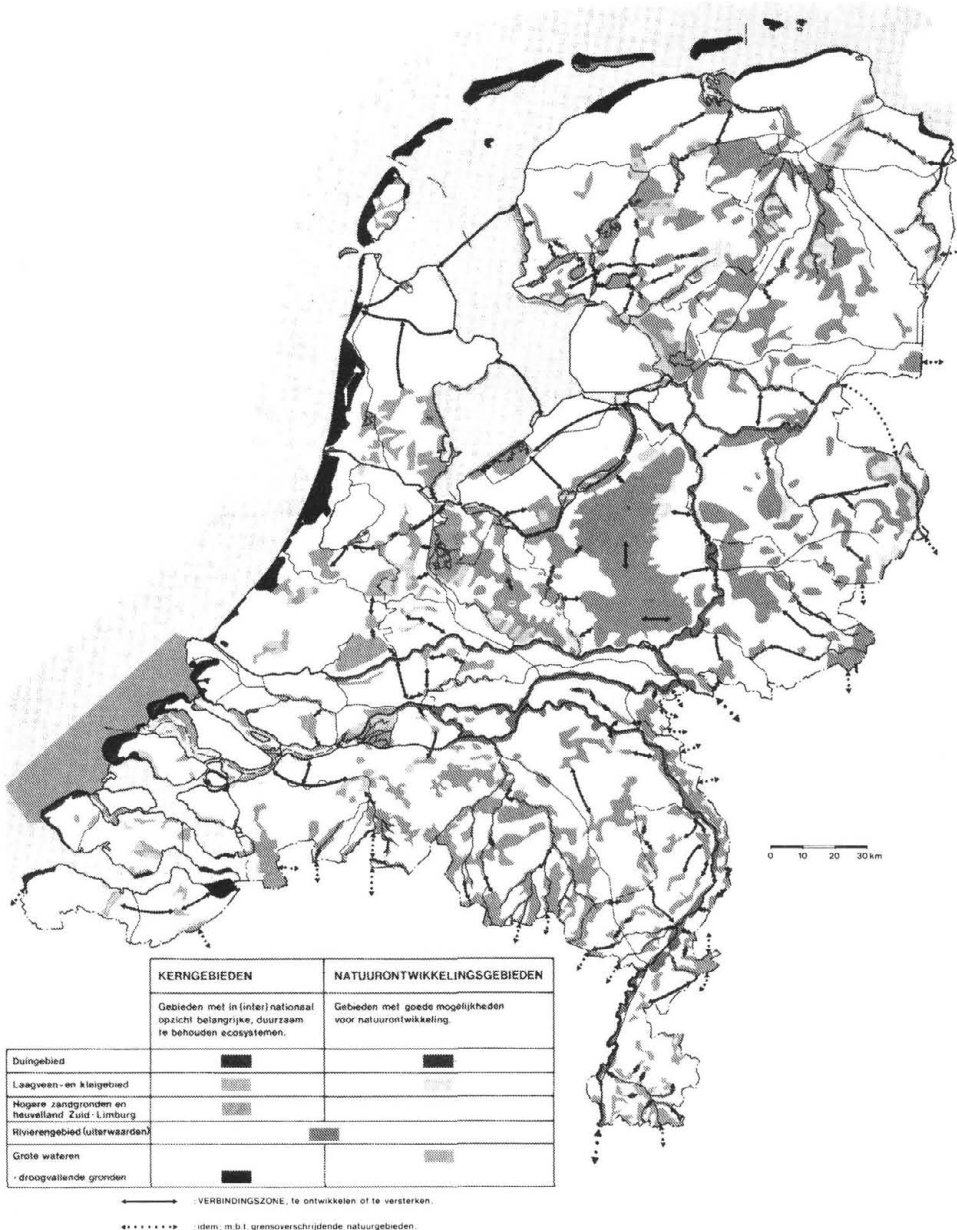
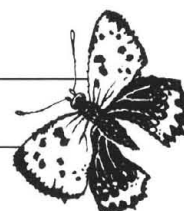
Sterk versnipperd is ook het kleinschalig cultuurland met nog restanten van de oorspronkelijke waarden. Ik doel op gebieden met Ortoolaan, Geelgors, Patrijs, Grauwe gors, Paapje en Roodborsttapuit, inclusief de daarmee gepaard gaande flora en overige fauna. Het NBP besteedt er geen aandacht aan, want ze tellen niet mee bij de voor ons land kenmerkende systemen, ze vallen onder de 'algemene natuur- en landschapswaarden', die het rijk beleefd bij lagere overheden in de aandacht aanbeveelt. Maar die kunnen toch de landelijke samenhang niet tot stand brengen zonder duidelijke richtlijnen vanuit een analyse op landelijk niveau?

Heidevelden en hoogvenen hebben het beter getroffen: ze zijn binnen de Ecologische hoofdstructuur rijkelijk vertegenwoordigd. Dat lijkt dus wel goed te zitten met de hier levende organismen, die door hun sterke plaatstrouw relatief gevoelig zijn voor isolatie. Inderdaad lezen we bij het regionale project 'Heidebeheer en heidebehoud' dat in een nadere studie de mogelijkheden worden gezien van vergroting en onderlinge verbinding. Dat zou dus ten koste moeten gaan van bossen en/of van landbouwgrond. Wat mij betreft hadden hier veel hardere keuzes gemaakt kunnen worden: het probleem is vermoedelijk urgent genoeg. Veel diersoorten zijn verdwenen, wellicht ten gevolge van veranderingen in de vegetatie,

Platform

In deze rubriek komen auteurs aan het woord, die vanuit hun kennis uit onderzoek en/of praktijkervaring hun visie geven over bepaalde beleidsvoornemens, -plannen, nota's e.d. Hier volgt een bijdrage van P. Opdam.

geïsoleerde snippers van ecosystemen met veel voor versnippering kwetsbare soorten dan niet door natuurontwikkeling aaneengelast? Het NBP claimt, maar overtuigt niet. Ik zal dat zo toelichten met een paar voorbeelden. Het plan laat ook veel open, dat nader moet worden uitgewerkt in regionale projecten. Te vrezen valt dat zonder duidelijke prioriteiten er van het versterken van de verbindingen niet veel terecht komt, zeker als we bedenken dat op z'n minst de helft van de voor natuurontwikkeling

maar ook versnippering moet hier een aanzienlijke duit in het zakje hebben gedaan.

Mijn conclusie is dat de suggestie, dat de Ecologische hoofdstructuur een duidelijk antwoord biedt aan de problematiek van versnippering op landelijk schaalniveau, niet ongeschonden door deze beschouwing komt. Ecologische hoofdstructuur is gewoon de optelsom van natuurgebieden in Nederland en de keuzes, die gemaakt worden, komen niet logisch voort uit de wens tot opheffen van de ergste knelpunten in de versnipperingsproblematiek. Sterk versnipperde en door isolatie bedreigde systemen als schrale graslanden en hoogveen staan broederlijk naast sterk dynamische systemen als getijdegebieden, waar de soorten die er leven gemakkelijk over grote afstanden nieuw ontstaan leefgebied kunnen koloniseren. Het woord Ecologische hoofdstructuur suggereert

meer ruimtelijk verband dan er bij nader inzien inzit.

Hetzelfde geldt eigenlijk voor Kerngebied. Ik heb dat begrip in 1983 (WLO-meded. 10:179) gebruikt voor gebieden met grote, levenskrachtige populaties, die een constante stroom emigranten produceren. Hiermee hangt samen de gedachte dat deze populaties een duurzaam voortbestaan kennen. De nota natuurontwikkeling neemt dat beeld over en ziet kerngebieden in een Ecologische hoofdstructuur als een noodzakelijke verbredingskern voor het overeind houden van de zwakke populaties in het omringende cultuurland met de verspreid liggende instabiele landschapselementen. Die functie, van groot belang voor het instandhouden van de natuurwaarden in het gebied buiten de Ecologische hoofdstructuur, is in het NBP geheel ondergesneeuwd. Onbegrijpelijk als tegelijk wordt nagestreefd de

'algemene natuurwaarden' op peil te houden en zelfs te stimuleren. Stimuleren zou vereisen een versterking van de verbindingen tussen kerngebieden en het omringende 'witte gebied'. Ik lees er niets over.

Intrigerend zijn de zwarte pijlen op de kaart van de Ecologische hoofdstructuur. Ze staan voor zones waar het versterken van verbindingen noodzakelijk is. Voor deze verbindingzones hebben soorten model gestaan waarvan de huidige en historische verspreiding goed bekend is en waarvan de eisen die ze aan verbindingen stellen bekend zijn. Tot mijn verbazing leiden deze criteria tot Otter, Das, Edelhert, Zeeforel, Beekforel en Zalm. Een wel zeer populaire vlag, die de lading niet dekt. Logischer ware het geweest uit te gaan van enige voor versnippering kwetsbare soorten; een uitgangspunt dat ons vermoedelijk ook bij de Das zou hebben gebracht, maar ook bij amfibieën als Boomkikker en Geelbuikvuurpad, bij reptielen als de Ringslang en bij zoogdieren als de Noordse woelmuis, allemaal soorten die uit het soortenbeleid naar voren worden geschoven. Overigens moeten we ons van die verbindingzones niet al te veel voorstellen, zo waarschuwt het NBP. 'Veelal zal het gaan om stroken langs wegen en watergangen en om overhoeken'. En dat terwijl verkeerssterfte voor de Das de primaire boosdoener bij zijn achteruitgang is! Deze concessie zet de verbindingfunctie van de zones op losse schroeven.

Is de Ecologische hoofdstructuur nu de ruggegraat van de versnipperde natuur? Laten we zeggen dat er al wat wervels aan elkaar zitten maar dat de ribbenkast er nog wat armoedig bijhangt. Het NBP is het eerste strategische natuurbeleidsstuk voor geheel Nederland waarin de landschapsecologische inzichten van de ecologie van versnipperde populaties zo'n vooraanstaande rol heeft gespeeld. De uitwerking van die inzichten is echter blijven steken in veelbelovende aanzetten. Zeker, de kaartbeelden, de pijlen en de suggestieve termen spreken aan en kunnen inspirerend zijn voor ruimtelijke plannen, maar geven ook veel inspiratie voor onderzoek. De vraag om onderzoek die uit het NBP spreekt is helder: het antwoord is aan de landschapsecologie.

Paul Opdam
 RIN, afd. Landschapsecologie